Tal hållet av Frank Engelbrektsson i samband med Sällskapet Arbores årsmöte den 29 juni 2024.

© Copyright Frank Engelbrektsson. Texten får inte mångfaldigas eller kopieras utan upphovsmannens tillåtelse.

Sällskapet Arbores

I en turistbroschyr som utgavs som handledning för att locka badgäster till Södra skärgården på 1860-talet, beskrevs denna med följande citat:

”Klippor och ödsliga skär stå där bara och dystra, en bild av död, armod och fattigdom. Intet träd växer i deras springor, ingen koja talar om människor och liv. Det är blott stormarna som där hålla hus och de evigt rörliga vågorna som där avbryta den dystra enformigheten. Likväl upptäcka vi här och där, fast sparsamt, en och annan klippa med en gräsplätt mellan bergsskrevorna, kanske ock några träd. Detta fröjdar ögat och gläder sinnet. Det är tecken till civilisation. Ser vi närmare till, torde vi upptäcka en människoboning, kanske ock en liten ko, som betar i det sparsamma gräset.”

Styrsö hade inte alltid varit fri från växtlighet. Under tidigare århundranden hade här periodvis prunkat storvuxen ekskog, med ekar som av vinden fått krummande grova stammar och grenar. Dessa var förnämligt virke till allehanda skeppsbyggnader, så som spant och stammar. Detta var ”konungens” skog och stränga straff utmättes för den som dristade sig att fälla en ek däri.

Turisteran
Trots den nedslående turistbroschyren hade göteborgarna börjat upptäcka Styrsö som utflyktsmål och det sattes in reguljära båtförbindelser under somrarna.
Den så kallade **Öbergskan** var inte sen att utnyttja dessa turisters nyvunna intresse för Styrsö, som erbjöd frisk havsluft, lustsegling och salta bad och på sitt speciella sätt lockade hon dem till sig.
Döttrarna *Öberg* som tog över verksamheten efter föräldrarna lät 1879 bygga restaurang, där tennisbanorna i dag ligger. Denna fick bara visa vad den gick för under två säsonger, varefter den brann ned till grunden. Då valde systrarna Öberg att sälja hela den kvarvarande verksamheten till en byggmästare Anders Malmsten.

Han hade vid mitten av 1870-talet köpt Landala säteri och strax därpå upptäckte Götebors stad att de behövde säteriets område. Malmsten säljer säteriet och gör en nettoaffär på 100 000 kronor. För 50 000 kronor köper han ”Bratten” och 1882 stod en ny restaurang färdig, ungefär där toalettbyggnaden i dag står. Han hade då även byggt Dalvillan och rustat upp det lilla hotellet som tidigare varit Öbergs sillsalteri. Han hade påbörjat upprustning av varmbadhuset och den femte december kommer han ut till Bratten för att se hur detta arbete fortlöper. Han ska resa in till Göteborg med ångaren ”Sjöfröken” dagen därpå, men då Malmsten inte kommer ombord som avtalat klockan sex på morgonen, går kapten Pettersson upp till hotellet och finner Malmsten liggande död på sitt rum. Det visade sig att Malmsten omkommit av kolmonoxid, kolos, från en kamin. Denna tragiska historia, kom att förvandla

Styrsö i många hänseenden.
Den 9 december stiger läkaren ***Petter Silfverskiöld*** iland på Styrsö Bratten. Hans uppgift är att dödförklara Malmseten och detta är Silfverskiöld första besök på Styrsö.
Malmstens kurortsliknande verksamhet köptes upp av det nybildade Badhusbolaget som driver verksamheten vidare. Petter Silfverskiöld, anställdes som kurortsläkare på Brattens Badhusinrättning och han såg omgående möjligheter och fördelar med att kunna utnyttja den helande och kurerand miljön på ön.

Sällskapet Arbores
En man som tidigt blev hängiven vän av Styrsö, var ***Gustaf Årre.*** **(**Gustaf Otto Axel Årre född i Spånga 1849-01-06 och dog 1924-02-20 i Stockholm)**.** För att göra något åt ”öns eländiga kalhet” tog han 1886 initiativ till att bilda **Sällskapet Arbores,** vars syfte skulle vara att: ***”Anlägga och underhålla skogs- och parkplanteringar, vägar, promenadstigar och vattenbrunnar, samt vad i övrigt kunna vara till nytta och trevnad för ön”.***

Sällskapets första styrelseordförande var: Ingenjör C. A. Möller, vise ordförande handlande A. V. Lagergren, sekreterare tullförvaltare Frans Natanael Peterson, kassaförvaltare banktjänstemannen Gustaf Årre, samt styrelsesuppleanter handlande C. Vleugal, doktor Petter Silfverskiöld, kyrkoherde G. Lindman och handlande Cornelius Carlsson.

Omgående påbörjades trädplantering på ön. Det planterades träd som skog, som park och som alléer, av alm, lind eller oxel, och under en tid av 30 år anlades det även vägar och promenadstigar. Utmed vägarna grävdes det brunnar och placerades ut bastanta stenbänkar och det ordnades med friluftsbad. Det togs fram en turistkarta över Styrsö, där vägar och stigar var markerade.
Det första större projektet blev att anlägga det som kom att kallas för **Årres Skog**, efter initiativtagaren. Namnet kom senare att ändras till **Arbores skog**.

I Arbores styrelse skulle ingå en inbyggare, men den personen kom att känna sig lite som i gisslan tagen. För Sällskapet Arbores entusiasm delades inte helt med öborna. Gav han uttryck för en ökad trädplantering ställdes han utanför gemenskapen bland öborna och talade han för en reducerad trädplantering, ansågs han inte vara lojal med Sällskapet.
Och flertalet av de planterade träden tuggad öbornas frigående kreatur i sig. Därför togs trädplanteringen till ett minimum i utmarken under ett tjugotal år.
Först när mjölken började komma med morgonbåten från Göteborg, kunde trädplanteringen ta fart på nytt och då i mindre konkurrens med några betande djur.

Petter Silfverskiöld, mest känd som initiativtagare till Styrsö Kustsjukhus, var alltså med från start i **Sällskapet Arbores**, men även i Styrsö Havsbad. Och som den vän av Styrsö den gode Silfverskiöld var, är det inte underligt att han hade del i tillkomsten av flera institutioner på ön.
Petter Silfverskiöld ambition var att forma i stort sett hela ön, till en kurort, dit det skulle vallfärdas från när och fjärran. Det friska klimatet, de fysiska promenaderna, näringsnyttig mat och de hälsobringade salta baden skulle hela den stressade storstadsmänniskan.

I en turistbroschyr från 1905 låter det så här:
”Styrsö är en rätt stor ö och inbyggarna äro hederliga, trofasta, rättrådiga och välvilliga, nyktra, gudfruktiga och arbetsamma.

De flesta av dem mottaga främlingar så som sommargäster väl. Som Styrsö Hafsbads historia knappt går 15 år tillbaka i tiden, äro alla dess villor restauration, hoteller, badhus alldeles nya.
Det är få platser, där tillfälle till segling äro så rika som på Styrsö.
Livet på Styrsö Havsbad äro ett lugnt och stilla friluftliv. Havsbadet förfogar över: Tidenlig societetslokal, danssal för 600 personer, teater, sällskapsrum och utmärkt orkester. Kallbassinerna äro rymliga och djupa samt förlagda så långt från stranden, mitt i strömfåran, att aldrig föroreningar från land kunna tillblandas."

1919 inköptes den tidigare av, Brattenes badinrättning arrenderade marken för Årres skog, av Sällskapet och fick därefter namnet Arbores skog. 1924 gick *Gustaf Årre* bort och fick på bekostnad av sällskapet en minnestavla med inskriptionen, ***"Gustaf Årre" Sällskapet Arbores stiftare och nitiske befrämjare",*** i berget utmed vägen mellan Bravik och kyrkan.

Den 31 juli 1926 firade Sällskapet sitt 40-årsjubileum. Och samtidigt invigdes den 65 fot (19, 8 meter) höga flaggstången på Kyrkberget och Arbores vimpeln i grönt och vitt.
Troligen var det Sällskapet Arbores, som även reste båken på Stora Rös vid detta tillfälle. Den som Stigfinnarna nu återuppbyggt.

Trädplantering
Under året **1906–1907 planterades det inte mindre än 76 000 trädplantor** på Styrsö. Detta utfördes av skolbarn från Styrsö och Göteborg. Det var främst i utmarken, men åtskilligt med träd planterades även på Bratten och utmed vägarna på ön. Nu började delar av ön att prunka av grönska.
Det var inhemska arter som gran, tall, ek, björk, rönn, bok, lön med mera. Men även lite exotiska som svarttall, coloradogran och rödbladig sykomorlönn (tysklönn).
Till början var vården på Kustsjukhuset inriktad på skrofulös TBC. Och förebyggande vård av skrofulös TBC. Därför var det inte nödvändigt med barrträd i sjukhusparken, så som det var vid lung-TBC. Inga av parkens träd fick heller växa sig så höga att de skuggade de stora altanerna. Parkens träd utgjordes därför av många allehanda lågväxta arter.
Korsedammen och sjukhusdammen måste skyddas från löv och barr från träden. Vid lövens förruttnelse blev vattnet otjänligt. Med några års mellanrum togs självsådda träd väster och söder om dammarna ned. Det arbetet var inte något som Kustsjukhusets gårdskarlar precis kastade sig över. Träden skulle inte bara fällas, veden skulle transporteras ned till sjukhuset och där huggas till bränsle. Ovanför kustsjukhuset däremot planterades det mycket med barrträd, där lärk gavs stort utrymme. De höga bergen i väster och norr ansågs skydda mot höstens stormar, men då höststormen 1969 drog fram över ön visade den ingen hänsyn för vad några entusiaster hade som uppfattning tidigt 1900-tal och större delen av träden föll för stormen. I sjukhusparken föll inget träd, utöver tre halvdöda popplar vid de tidigare sommarpaviljongerna.

Årres skog planterades med mycket barrträd, gran och fura, med inslag av lite exotiska sådana och där var plantorna skyddade av stängsel mot betande djur. *Einar Anderson* i byn gjord många arbetstimmar i parken. Han röjde undervegetation och kapade grenar, men tog även ned träd som hotade att fällas i storm. De kunde skada många andra träd berättade han.

Utav Sällskapet Arbores planterades det tidigt ett antal hängbjörkar. Det var framför allt på Bratten och utmed Skäretvägen, i skydd för kraftiga västliga vindar, som dessa björkar gavs möjlighet att slå rot. Än i dag kan vi se dessa ståtliga hängbjörkar pryda sina platser på ön. Vissa tycker att de ser vemodiga ut, andra att de inger lugn och ro.

Carl Christensson, kunnig i det mesta av grönska, förvånads över att det planterades så mycket trä utan centrumrot, som han uttryckte det. Dessa står ju inte emot höststormarna, tillade han. Vid stormen 1969 blåste så gott som samtliga träd, utan sådan rot ned i Arbores skog. Flera vackra träd slogs till spillror då stora granar och furor föll för stormen. Vid återplantering valdes trädslag med större förnuft.

Muntration
Sällskapet Arbores engagemang har inte enbart varit plantering och skötsel av skog. Att förr skilja Sällskapet Arbores från övriga verksamheter på Styrsö Bratten, var förmodligen svårt. Där ordnades det med segling, simhopp, musik och dansnöjen och ångbåtarna gick i skytteltrafik för att transportera ut alla intresserade gäster. På platsen framför restaurangen gick Arboresfesten av stapeln första lördagen i augusti och där bjöds bassar, tombola, musik och gyckel. På en dansbana dansades den något osedliga dansen *charleston.* Och från punchbersåerna hördes sång som under stundom sammanföll med musiken.
Frampå kvällskvisten blev det teater och cabaretföreställning i den ärevördiga danssalongen på restaurangen. Där fanns det teaterscen med ridå och ljusramp.
Vid ett tillfälle släpades den stora flygeln ombord på en ångare och till tonerna av en Straussvals kunde resenärerna glida runt bland öarna samtidigt som man försåg sig med mat och dryck.
Sällskapets årliga arrangemang av midsommarfirande var stort då som mu och måste väl i dag mera betraktas som en institution på ön.

En eldsvåda 1928, lade ***Edit Johansons*** kafébyggnad i aska. Men dessförinnan hade Edit ingått äktenskap med konditor Ahlström och därmed blev det Ahlströms kafé. Paret lät återuppföra byggnaden på platsen, som vid slutet av 1930-talet sålde byggnaden, som då blev pensionat. 1941 köptes pensionatet av Sällskapet Arbores, för att nyttja den som föreningshus. Övervåningen blev klubblokal. Förmodligen i första hand som ”herrlokal”. Vid slutet av 1940-talet sålde Sällskapet huset till (*Åke Bergström*) *James* och *Alma Bergström* som på nytt drev konditori i huset. I köpeavtalet ingick att paret måste upplåta serveringslokal och dansbana till Sällskapet Arbores årliga kräftskiva, första lördagen i augusti.

Då Sällskapet firade sitt 50-årsjubileum 1936 hade 200 000 träd planterats, en god slant fanns på banken och bidrag hade delats ut till angelägenheter på ön. Tennisklubben och kyrkan var ett par av mottagarna.
Petter Silfverskiöld fick, 1938, av Sällskapet Arbores sitt minne hugfäst genom en uppsatt porträttmedaljong nedanför Kustsjukhuset.

Till 90-års jubileumet 1976 gav Sällskapet, Per Eklund i uppdrag att skriva en minnesskrift över sällskapets verksamhet, vilket mynnade ut skriften ***Uti Vår Hage.*** Något som Per ska ha all heder utav.

100-årsjubileumet, 1986, firades ombord på ”Stora Styrsö” som körde en tur bland öarna medan Arborianerna åt kräftor och till dem, dracks det, det som dessa djur kräva.

Tänk om Anders Malmsten som omkom på hotellet 1882 vetat vad hans bortgång skulle komma att led till.

För övrigt anser jag att Sällskapet Arbores ska inköpa en Ornäsbjörk och plantera på skyddad plats på Bratten, på så sätt kan vi se när våren är i antågande till Styrsö. Om så görs, kan björken betraktas som, ”Gustaf Årre till minne”. I år, 2024, är det 100 år sedan han gick ur tiden, den 20 februari 1924.

Med detta tackar jag för visat intresse.
Frank